Etimologii și notițe lexicografice

I

lăpădà[1])

Derivarea vechie din lat *lapidare* a întâ'nit îndoieli juste Dl. Puşcariu în Etym. Wörterbuch-ul său scrie sub Nr 936: „*lápad* .. soll lat. *lapido* ... (vgl. *dilapido)* sein, doch spricht dagegen ar. *aleapidu (me aleapidu* = ich eile)" şi pune articolul în parenteză; Dl Meyer-Lübke Rom. Etym. Wörterb. 4898 pune un semn de întrebare la derivarea aceasta.

Vocala trupinei se opune derivării, nu numai în dial. arom.[2]), ci şi în cel dacor. În textele cele mai vechi găsim pretutindine vocala *ea (e)*, v. Cod Vor. şi Ps. Sch. ed. Candrea[3]). Şi astăzi se află vocala tulpinei *e*, chiar în limba literară. Dintre dialectele dacoromâne, b. o. cel din comuna Marginea (Bucovina) arată Inf.: *lịpadà* şi (prin analogie cu a 3-a pers. a prezentu'ui) mai adese *lịapadà;* Pr. ind. *lẹpâd*[4]), *lẹpidz*, *lịapâdâ:* Conj. 3: *sâ lịẹpidi.*

Având în vedere faptul evident că *e* este vocala primitivă şi faptul că cuvântul are înfăţişare curat latină îmi permit a propune altă etimologie: **liquidare*, verb derivat din *liquidus.*

Ce priveşte fonetica, schimbarea lui *qu* în *p* ar puteà provocà scrupule, deoare.e de altfel schimbarea aceasta se întâmplă numai înainte de *a.* Dar chiar dacă în realitate poziţia înainte de *a* ar fi „conditio sine qua non" pentru schimbare, s'ar puteà găsi o explicaţie. Căci cum s'a şi observat puţinele cazuri

---

1) Dlui Prof S. Puşcariu exprim mulţumită cordiala pentru unele indica'iuni şi observa'iuni care mi-au fost de mare folos în timpul acesta când în Cernăuţi e aproape imposibil de a-şi procura operele necesare.

2) *Alipidari, aleapid* (Dalametra), *me aleapid* (Papahagi).

3) *leapădu-me, leapezi, leapădă;* Conj *se leapede; 2* pret. *lepădaşi* etc.

4) cu *â* transcriu un sunet întermediar între *â* (*î)* şi *ă* al limbei literare.

BDD-A14610 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:10 UTC)

cari au *qu* ⩾ *p* concordând în mod izbitor cu cazurile sardice.[1]) Concordarea aceasta ne arată că schimbarea aceasta trebue să fie foarte veche şi să aibă rădăcinele sale cumva în limba latină Ei bine, existând la început sentimentul conexului adjectivului *liquidus* cu verbul *liquare*, care s'a păstrat pe mare întindere în limbile romanice (v. Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5076) — şi în verbul *liquare qu* se găseà în majoritatea preponderentă a formelor înainte de *a* — tocmai conexul cu limba sardică relativ la schimbarea lui *qu* ⩾ *p* e un sprijin puternic al etimologiei propuse de mine, căci tocmai *liquidus* sună în log. veche *libidu* (Meyer-Lübke, Rom. Etym. Wörterb. 5077).

Relativ la sens, un derivat *liquidare* din *liquidus* trebue să fi avut la început aproape sensul pe care-l are verbul latin *fundere:* a face fluid, a topì, a vărsà, a turnà — un uz, care se găseşte încă în proverbul citat de Damé: *Apa limpede până nu vei vedeà, cea turbure n'o lepădà.* Desvoltarea de apoi se face într'un mod analog celei pe care o putem constatà la lat. *fundere.* Dela corpurile lichide trece expresia la corpurile vârtoase[2]) şi se împreună cu reprezentaţiunea că mişcarea aceea se face prin iniţiativa subiectului şi cu o silinţă mai mult sau mai puţin mare, mai întâiu pentru a se desface de obiect (sensul obicinuit al cuvântului daco-român, german „wegwerfen") apoi şi pentru a-l transportà în alt loc („werfen", aromân). Deci la sensul de „a aruncà, a azvârli" exact de a se comparà cu *tela fundere, sagittam fundere* din limba latină; întrebuinţat reflexiv „a se aruncà, a se precipità" (aromân), comp. lat. *plenis se portis fundere.*

Analogiile acestea produc impresia că în timpurile străvechi *liquidare* a luat locul verbului *fundere*, înainte de ce însuşi a fost înlocuit prin *topì* şi alte cuvinte în sensul său obicinuit

1) *aqua:* rom. *apă*, log. *abba*; *equa* rom. *eapă*, log. *ebba*; *quattuor:* rom. *patru*, log. *battoro*. Mai departe comp., pentru *gu, lingua:* rom. *limbă*, log. *limba* Comp. Candréa-Hecht, Les éléments latins de la l. roumaine 38, Bartoli, Misc Hortis 903, Puşcariu, Probleme nouă II, (Conv. lit XLIV, vol. II) pag 527 şi ur Meyer-Lübke Mitl. R. Inst. I, 12.

2) Insemnarea „a slobozì din mâna'" se găseşte în dialecte. La Marginea nu se cunoaşte încă pentru *liapadà* sensul „aruncà" („wegwerfen"), ci numai acela de a „slobozì din mâna" („auslassen"). Comp. *comas, habenas fundere.*

BDD-A14610 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:10 UTC)

păstrându-şi numai unele însemnări derivate sau restrânse. — *Lăpădà* se află şi pentru o restricţiune a însemnării de tot specială, care repetă în mod curios un sens analog al verbului *fundere*. Precum limba latină întrebuinţează *fundere* în sensul de *„nasci“ (quem Maia fudit)* aşà se găseşte şi *lăpădà* în sensul de a produce o fiinţă, ce-i drept, cu specializarea probabil ulterioară: a naşte prea timpuriu[1])

2. răbdà.

Mi-e cunoscută numai o încercare de a explicà romanescul *rabdà*. Cihac, în dicţionarul său etimologic I, 224, îl derivă, îndoindu-se, de la *reobdurare*. Cuvântul acesta nu-i dovedit în literatura latină, dar formarea sa ca intensiv sau iterativ de la „obdurare“ se pricepe uşor. În ce priveşte sensul, etimologia lui Cihac e de tot acceptabilă, dar cu privire la fonetică e imposibilă. Vocala silabei celei dintâiu care nu se explica prin *reobdurare*, s'ar puteà, poate, explicà dacă presupunem ca *reobdurare*, în urma unei schimbări a prefixului, a fost înlocuit prin *reabdurare*, aşa precum verbul simplu e popular numai în forme care se derivă de la *abdurare* (vezi Meyer Lübke Rom Etym. Wörterb. 6011). Dar e deplin enigmatic ce s'a întîmplat cu silaba *-ur-*, care în mul e forme ale verbului latin e chiar accentuată. Din cauza aceasta nici dl. Puşcariu nici dl. Meyer—Lübke n'au luat în considerare etimologia aceasta; iar dl Tiktin în Rum. Elementarbuch p. 226 pune lângă ea semnul întrebării.

Etimologia adevărată îmi pare că e *rigidare*, sau mai bine *rigdare*, care e un derivat al lat. vulg. **rigdus*. Privitor la fonetică, e de observat că schimbarea grupei *-gd* în *bd* corespunde precis schimbării lui *ct* în *pt*; şi *rabdà* ar fi singura pildă pentru aceasta. Dialectul aromân are *vd-*[2]): Sau grupa rară *bd* s'a înlocuit prin cea uzuală *vd* (b. o. *avdu, alavdu, ravda)* sau dacă teoria este justă, conform căreia schimbarea lui *c* din *ct* în *p*

1) Tot astfel se spune, vorbind de vaci şi alte dobitoace, în dialectele germane din Bucovina, probabil influenţat de exemplul românesc, „schutten“ în sensul naşterii unui vitel etc

2) *Arivdare* (Dalametra, Dict. Mac.-Rom. p 25), *arăvdare*, *răvdare* (Papahagi, Basme Aromâne 533, 689), *arávdare* (Weigand, die Arom. 293, 294).

BDD-A14610 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:10 UTC)

a trecut prin spirantă[1]), pentru nexul sonor corespunzător s'a păstrat stadiul cel mai vechiu.

Dificultăţile, pe care pare că vocala trupinei le arată, sânt numai aparente, *a* în formele la care trupina e accentuată, evident, nu-i primitiv.[2]) Textele cele mai vechi, Cod. Vor. şi Psalt. Sch. ne arată pretutindene *e* şi *ea* supt accent; şi în poziţia protonică se află de cele mai multe ori *e*. În redactările diferite ale Psaltirii Scheiane [3]) se află numai 4 exemple pentru *a* neaccentuat. Odată *răbdat*, odată substantivul *răbdarea*, de 2 ori adjectivul *rabdatoriu*. Conform regulei formulate de dl. Puşcariu despre tratarea vocalelor *e* şi *i* după *r*[4]) s'ar aşteptă *rabd, rabzi, rabda, sa rabde, a rabdà* Formele *rabd, rabzi* ar fi analogice după a 3-a persoană. Formele cu *e* şi *ea* în textele cele mai vechi s'ar conforda cu formele *ride* şi *reu* care nu arată influenţa lui *r*. Cred, deviind în punctul ac sta d l dl. Puşcariu, că în formele ac lea s'a păstrat, cel puţin în p rte, un st diu mai ve hiu.[5]) Şi astăz' aflăm în Moldova scrierea cu *e*: *rebdà*, *rebdare* (de pildă în Di ţionarul lui Năde jde, din care se citează şi mai jos). În dialectul din Marginea conjunctivul *sâ réabdi* e mai uzual decât *sâ rábdi;* comp. din *urî*. a 3ª pers. *uréaşti*. Personele î tăia şi a doua se pron nţă co o *rabd*, întocmai precum ne aştep m, *răbdzi;* pers. a treia *ràbdâ,* inf ntivul *a rabdà*).

rig d ire e a l c „hapax legomenon" în Epistolele lui Seneca 71 într'un pasa', unde bine e n oral se aseamănă cu o riglă care nu sufere nici-o înovoiare. Locul sună după ediţia

1) Puşcariu, *Conv Lit.* XLIV, 536 ş. u.

2) Cf. s O. Den uş nu, *Hist. langue roum.* II, 82, care de asemenea spune ca *e* t e ue sa fie vocala primitivă şi declară etimologia cuvantului necun s ută (Nota a corectura).

3) Edi ia dlui Candrea. II, p. 469

4) *Conv. lit.* XXXIX, 3 4; extr. 22.

5) Am im res'a că frumoasa „ratio" pe care dl P işcariu a aflat-o pentru *a* din *e*, şi *î* d n *i* dupa *r* nu are valoare nemarginita, cel puţin cu privire la di lect l daco-român, ci este valabila numai pentru poziţia tare. În poziţie moa e (ina te de *e*, *i*) ar fi avut loc aceeaşi tratare ca şi dupa celelalte consonante: *rea, rele, rece* (din *reace*), *reci* ar fi formele 'corecte' *răi* ar f analogic. Totuşi aş deviá prea tare daca as fratá chestia aceasta în amănunte Aici e vorba numai de-a arătă că *răbdà* aveà la început vocala *e*.

6) Vezi şi formele citate spre sfârşitul articolului *răbdà* în Rum.-deutsch Wörterb. de Tiktin.

BDD-A14610 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:10 UTC)

lui O. Hense: *rigidari, quid amplius intendi potest?* Pasajul nu pare de tot clar din punctul de vedere critic; unul din editori îl îndreaptă întemeindu-se pe manusc. V: *rigidari quidem amplius potest, intendi non potest.* Dar partea cea dintâiu nu se potriveşte bine în context şi s'a exprimat bănuieala dacă nu trebue să presupunem o deteriorare şi mai mare, cam aşà. *rigida res quid amplius intendi potest?* sau ceva la fel.

Dacă *rigidare* este de păstrat în acest unic loc sau ba, cuvântul acesta e un derivat uşor de priceput, care ar trebui să însemne mai întâiu „a face rigid", în întrebuinţarea pasivă sau neutrală „a se face rigid, a fi rigid" = a nu suferi schimbări prin influenţările omeneşti sau contrarietăţile externe. Aceasta trece uşor la semnificaţiunea: a *persistà, perseverà*), *răbdà*. O deplasare de tot analogă a însemnării a suferit-o *durare* din *durus* „tare, vârtos" încă în epocă latină; Nădejde traduce *nequeo durare in aedibus* cu „nu pot rebdà, stà în casă", *durate* cu „suferiţi cu rebdare"; comp. *durer* franţuzesc, *îndurà* rumânesc etc.

Cernăuţi.

E. Herzog.

II.

anchiraş

Intr'o nuvelă, „Cucoana Raluca", de scriitorul bucovinean Em. Grigorovitza, publicată în *Noua revistă română* (anul I p. 67) se găseşte cuvântul *anchiras*, care mi se păreà atât de neobicinuit încât m'am sfiit să-l primesc în Dicţionarul Academiei, presupunând că e tipărit greşit. De fapt avem a face cu o greşală de tipar, în loc de *anchiraş*, precum îl găsim tipărit corect la pag. 164 a volumului *Chipuri şi graiuri din Bucovina* al aceluiaşi autor, în fraza: "lucrurile . . . aduse din târg aşezându-le cu îngrijire într'un anchiraş de lângă odaia cea mare."

1) Insemnarea aceasta se gaseste adeseori în limba veche. Damé citeaza b. o. din Miron Costin: *N'au putut răbdà Leşii fără şanţuri.* De altfel se găseşte încă şi acuma, în întrebuinţarea reflexiva, cu un asemenea sens: *nu cred că s'au răbdat să nu-i fi ospătat* (citat de Ime: „je doute qu'elle ait resité à les croquer").

BDD-A14610 © 1920-1921 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 05:57:10 UTC)